

ნესტან კუტივაძე (საქართველო)

განდევნილი განცდა და მხატვრული ლიტერატურა

ადამიანის სულიერ სამყაროს, პიროვნების ფენომენს, მის ქცევასა და ამ ქცევის განმსაზღვრელ მოტივებსა და ფაქტორებს წარმოაჩენს როგორც ფსიქოლოგია, ისე მხატვრული ლიტერატურა. ოღონდ თითოეული ამას მისთვის დამახასიათებელი ხერხებით აკეთებს. შემთხვევითი არაა, რომ მე-20 საუკუნის უდიდეს ფსიქონალიტიკოსზიგმუნდ ფროიდს ლიტერატორადაც მოიხსენებენ, მის შემოქმედებას კი „მაღალი რანგის ლიტერატურულ მოვლენად თვლიან“, რადგან მიიჩნევენ, რომ ის თავის შრომებში ავტორიტეტულ მეცნიერთა მეტად მწერლებს ეყრდნობა. „ლიტერატურა, შეიძლება ითქვას, ფროიდისათვის შთაგონების, მისი სულიერი კრეატიულობისა და პროდუქტიულობის ძირითადი წყარო იყო. და ფროიდის რწმენით, ეს ასეც იყო, რადგანაც ლიტერატურა არაცნობიერთან თავისი სიახლოვის წყალობით ფსიქიკის ფენებს ეხება, რომლებიც მეცნიერებას, რაციონალური დისკურსისათვის მიუწვდომელი უნდა რჩებოდეს“, – წერდა ფროიდის ცნობილი ბიოგრაფი (ლომანი 2008: 183-184).

ქართულ პროზაშიც ფსიქოლოგიური სიღრმეებით გამორჩეული არაერთი საყურადღებო მხატვრული ნაწარმოებია შექმნილი. ზოგადად, მხატვრული ლიტერატურის ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქცია პიროვნების სულიერი შრეების ჩვენებაა, მაგრამ ისიც კარგად არის ცნობილი, რომ ეს პლასტი ყველა მწერლის შემოქმედებისათვის ერთნაირი სიღრმით დამახასიათებელი არ არის. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით გამოირჩევა შიო არაგვისპირელი და მიხეილ ჯავახიშვილი, რაც მათი შემოქმედების დასაწყისშივე იქნა აღნიშნული, აღიარებული და ზოგიერთ თემასთან დაკავშირებით უარყოფითად აღქმული. ამჯერად ჩვენ გვინდა ყურადღება გავამხვილოთ ერთ დეტალზე, ერთ ფსიქიკურ მოვლენაზე, რომელსაც განდევნილი განცდა, წარსულის კვალი წარმოადგენს და რომელიც სიუჟეტის რელევანტურ ელემენტად წარმოდგება ორივე ავტორის მხატვრულ ნაწარმოებში. სწორედ ამ რაკურსით გადაკვეთის წერტილები აღმოაჩნდა შიო არაგვისპირელის ნოველას „ჩემი პირველი სიყვარული“ და მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობას „დამდნარი ჯაჭვი“.

ვიდრე უშუალოდ ამ თხზულებებზე ვისაუბრებდეთ, ძალზე ზოგადად შევეხოთ ფსიქონალიზური თეორიის ჩვენთვის მნიშვნელოვან ზოგიერთ ასპექტს. როგორც ცნობილია, ადამიანის ფსიქიკა ცნობიერი და არაცნობიერი მხარეებისაგან შედგება. ფროიდის მტკიცებით, ადამიანის ქცევა შესაძლებელია ცნობიერზე მეტად არაცნობიერი მისწრაფებებით იყოს განსაზღვრული. პიროვნების სტრუქტურის ფროიდის მიერ შემუშავებულ მოდელის მიხედვით პიროვნების ფსიქიკა სამი რგოლისაგან შედგება, ესენია: იდი (იგი); ეგო(მე); სუპერ-ეგო (ზე-მე). თითოეულ მათგანს თავისი ფუნქცია გააჩნია, კერძოდ: ეგოს ფუნქციაა იდიდან მომდინარე

მიუღებელი იმპულსების გაცნობიერება და სუპერ-ეგოს ზენოლის რეგულირება. იდი არაცნობიერად არსებობს პიროვნებაში, ინსტინქტურია და მისთვის უცხოა შიში ან შფოთვა. მართალია, სუპერ-ეგო არაცნობიერად ვითარდება, მაგრამ საბოლოოდ ის ცნობიერ დონეზე ვლინდება იმ ფასეულობების სახით, რომელთაც ჩვენ ჭეშმარიტ, მარადიულ ფასეულობებს ვუნოდებთ და იდეალური მოთხოვნები უდევს საფუძვლად. ეგო (მე) იმპულსს, ენერგიას იღებს იდიდან, გარდაქმნის მას სუპერ-ეგოსა და რეალობის გათვალისწინებით და სოციალურად მისაღები ფორმით ხდება მისი მანიფესტირება, გამოვლენა. ფროიდი აქვე გვაფრთხილებს, რომ მათ შორის არსებული საზღვრები მეტად მკრთალია (ფროიდი 1995: 333-358; ფროიდი 2016).

მნიშვნელოვანია, რომ ძლიერი პიროვნება თავის იმპულსებს მართავს, რაც იმაში გამოიხატება, რომ სუპერ-ეგოსათვის მისაღებ იმპულსებს გასაქანს აძლევს (აცნობიერებს და ავლენს ქცევაში), მიუღებელს კი განდევნის არაცნობიერში. განდევნა „ყველა დაცვითი მექანიზმის სათავედ“ ითვლება. საგულისხმოა, რომ დაცვითი მექანიზმები, მათ შორის განდევნა, როგორც ერთ-ერთი ასეთი მექანიზმი, წარმოიქმნება კონკრეტულ ვითარებაში, რომლის ხასიათს განსაზღვრავს ეპოქა და ის კულტურული ფასეულობები ყოველი ინდივიდის ჩამოყალიბებაში რომ მონაწილეობს. ადამიანიც ამის შესაბამისად აკეთებს თავის არჩევანს.

ჩვენთვის ნიშანდობლივია ერთი პლასტიკ. ფროიდის მიხედვით, ცნობიერებიდან მის პერიფერიაში განიდევნება ნეგატიური ემოციები, არასასურველი ობიექტური რეალობა, მსოფლმხდველობრივი მიუღებლობის გამო იგნორირებული ინფორმაცია და ა. შ. განდევნას მოტივირებულ დავიწყებასაც უნოდებენ. სწორედ ამ უნარის წყალობით ადამიანებს ავიწყდებათ მატრავმირებელი წარსული გამოცდილება. განდევნილი განცდის არაცნობიერში შესანარჩუნებლად ეგოს მუდმივად სჭირდება ძალისხმევა იმის შესაბამისად, რამდენად ძლიერია განდევნილი ემოცია. მაგრამ რაკი განდევნილი მუდმივად მიილტვის გაცნობიერებისაკენ, ის თავს იჩენს სიზმრებში, წარმოდგენებსა თუ სხვა გამოვლინებაში (ფროიდი 2016).

ფროიდის თეორიას არაცნობიერის შესახებ მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო გამოჩენილმა ქართველმა მეცნიერმა დიმიტრი უზნაძემაც. „არაცნობიერის ფსიქოლოგია, – წერს მეცნიერი, – განდევნის ცნებას მიმართავს, ის ფიქრობს, რომ სუბიექტი ამ სურვილს თავისი ცნობიერების ზღუდეთაგან არაცნობიერისაკენ დევნის, რომ იგი მას საბოლოოდ კი არ სპობს, არამედ არაცნობიერის ნიაღში მალავს. ეს განდევნილი სურვილი ამიერიდან არაცნობიერი ხდება – ის სუბიექტის მიერ ცნობიერად აღარ განიცდება. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, თითქოს იგი ძირიან-ფესვიანად დაკარგულიყოს. ის მაინც რჩება და მაინც აქტივობს სუბიექტში, ოღონდ ისე, რომ სუბიექტმა მის შესახებ არაფერი იცის“ (უზნაძე 2009: 15). მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს, რომ თავად დ. უზნაძის აზრით, არაცნობიერი მხოლოდ განწყობის ორგანიზაციული ფორმითაა მოცემული. ცნობილი ფსიქოლოგი აქვე იმაზეც მიუთითებს, რომ შესაძლებელია ცნობიერიც იქცეს არაცნობიერად და არაცნობიერმაც მიიღოს ცნობიერი ხასიათი. გასათვალისწინებელი, რომ სხვადასხვა გარემოების გამო არაცნობიერი თუ გადავიდა ცნობიერში, იგი მაშინვე „ჩვეულებრივი ცნობიერი პროცესი ხდება“.

ცნობიერი ფსიქიკური განცდების არაცნობიერ პლასტებს რამდენად განაპირობებენ დავინყებულები, ოდესღაც განდევნილი განცდები, რა კვალი რჩება მათგან და რა სახეს იღებს გაცნობიერების შემდეგ კონკრეტულ ვითარებაში მყოფი კონკრეტული ფსიქოლოგიური მოდუსის მატარებელი პიროვნება – მხატვრული გმირი - კარგად ვლინდება მწერლობაში, ჩვენს შემთხვევაში არაგვისპირელისა და ჯავახიშვილის მხატვრულ ნარატივში.

შიო არაგვისპირელის მიერ სიყვარულის თემაზე შექმნილი ნაწარმოებები არაერთხელ გამხდარა ცხარე დავის საგანი. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან მათში არცთუ იშვიათად მწერალი, ერთ-ერთი პირველი ნამოჭრიდა მაშინელი დროისათვის ძალზე მტკივნეულ საკითხებს. ამ ნოველათაგან განცალკავებით დგას „ჩემი პირველი სიყვარული“, რომელშიც პირველი გრძნობის ერთადერთობის პრობლემა დასმული და თავისებურად გადაწყვეტილი. მიუხედავად იმისა, რომ სიუჟეტი რამდენადმე ხელოვნულად გვეჩვენება, იგი უაღრესად მნიშვნელოვანია ადამიანის ფსიქიკური პლასტების წარმოჩენის თვალსაზრისით.

ნოველის მთავარი გმირი კაცია კაციაშვილი მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში რჩება პირველი სიყვარულის ტყვეობაში. ერთი და იგივე გრძნობა მასთან ორჯერ მოდის. რეალურად კაციაშვილისათვის სოფლის მღვდლის ახლო ნათესავი ნუნუ იქცა პირველ და ერთადერთ სიყვარულად. საცხოვრებელი ადგილის შეცვლის გამო (ნუნუს ოჯახი საცხოვრებლად კაციას სოფლიდან შორს გადავიდა) ახალგაზრდებმა ველარ შეძლეს ერთმანეთთან დაკავშირება. მიუწვდომელი და ამის გამო განდევნილი განცდა მაინც აქტივობს კაციას ფსიქიკაში. დროებით დაშორებისას თუ ის სიზმრებში იჩენდა თავს, საბოლოოდ დაცილების შემდეგ კაცია განუხორციელებელ სურვილს ოცნებით, წარმოსახვით ცვლის. „ახლა ლანდს დაუშვებოდა და ტკბილად, ნეტარად ვატარებდი დროს. ნუნუ ყოველთვის ჩემთან იყო. დღეცა და ღამეც ჩემთან იყო და არავინ გვაშორებდა ერთმანეთს.....“, მოვიანებით ამის შესახებ თავად უყვება მეგობრებს (არაგვისპირელი 1947: 185). ამგვარად უმკლავდება კაცია ძლიერ ემოციას.

ფროიდის ფსიქოანალიზური თეორიის მიხედვით, ნუნუ შესაძლებელია მივიჩნიოთ განდევნილ ცნობიერად (იდი /იგი), რომელიც სურვილის სუბლიმირებულ დაკმაყოფილებას აღწევს ოცნებაში. „ლტოლვების სუბლიმირებული დამოკიდებულებების მეორე სახეა ოცნება, ფანტაზია, როდესაც ადამიანი იკეტება თავის თავში და იწყებს ოცნებას. ის, ამ შემთხვევაში, თავისუფალია და იღებს სიამოვნებას, თუმცა იმისი განცდაც აქვს, რომ ყველაფერი ეს რეალური არ არის“ (ჯერკვაძე 1976: 16). მაგრამ რაკი არ ხდება ამ განცდის აბსოლუტური დავინყება, შესაძლებელია მისი ინტერპრეტირება არარეალიზებული განწყობის მექანიზმით: საყვარელ არსებასთან ერთობის განწყობა, რომელიც ვერ გამოვლინდა ქცევაში, თავის რეალიზაციას პოვებს წარმოსახვაში.

ერთი რამ ფაქტია: კაცია ნუნუსთან ურთიერთობის სურვილს იკმაყოფილებს ოცნებაში. ეს იმდენად დიდ სიამოვნებას ანიჭებს ყმანვილს, რომ მას უკვე აშინებს, აღარ უნდა რეალურ ნუნუს შეხვდეს. თვლის, რომ ასეთი შემთხვევა მას წარმოსახვას, მეგობარს, დააკარგვინებს. „ერთხელ, მხოლოდ ერთხელ კინაღამ არ დამაშორეს ჩემ მეგობარს! ...მოვიდა ჩვენ სოფელში ის მღვდელი და ნამდვილი ნუნუ ჩაერია ჩვენ შორის... მღვდლის დანახვამ ნამდვილი ნუნუ მომაგონა და სი-

ხარულით მივეგებე მღვდელს. იმანაც სიხარულით მიმიღო. მაგრამ არც მე და არც იმას ნუნუ არ გვიხსენებია... ნამდვილი ნუნუ ისევ მიიმაღა და მეგობრები უფრო დაეკავშირდით“ (არაგვისპირელი 1947: 185). ეს წარმოსახული მეგობრობა-სიყვარული იმდენად მთლიანად ავსებს ვაჟის ცხოვრებას, რომ ნუნუს ქორწინებაც კი მას სულიერ წონასწორობას ვერ ურღვევს. „ეს ჩემთვის მოულოდნელი არ იყო. თითქოს ვიცოდი, რომ ასე მოხდებოდა. სრულებით არ მწყენია. სამაგიეროდ ჩემი მეგობარი, რომელიც ჩემთან განუშორებელი იყო, უფრო შემეყვარდა. ჩემი ნუნუ მეგრძნობიერა“, – ეუბნება მეგობრებს (არაგვისპირელი 1947: 186). ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით, ეს სავესებით ნორმალურია. რეალობაში არაფერი მომხდარა ისეთი, რაც სხვა მდინარებით წაიყვანდა კაცის ფსიქიკის აქტივობას. ის აცნობიერებს თავის წარმოსახვას, მის შინაარსს, მართავს საკუთარ ფანტაზიას.

გარკვეული დროის შემდეგ ვაჟი მაინც შეხვდა ყოფილ სატრფოს – ნუნუს (სინამდვილეში ნუნუს ქალიშვილს, რომელიც ვიზუალურად არაფრით განსხვავდება დედისაგან და ზუსტად იმდენი წყლისაა, რამდენისაც დედა იყო, როდესაც ერთმანეთს დაშორდნენ). ვაჟი კვლავ იმავე სიყვარულს განიცდის: „სწორედ ისევ-ისე ამიცქრიალდა გული...“ ვაჟმა თავისი გრძნობა ოცნებაში ცხოვლად შეინახა. ამიტომ უკვე მონიფულობისას მასთან შეხვედრამ დიდი სიხარული მოუტანა. სიყვარულის დაკარგვის შიში სიმართლის გარკვევის შემდეგ გაუჩნდა. „ნუნუ ყოველთვის ჩემთან იყო ისეთი, როგორც გავიცანი. ის ჩემ ხსოვნაში არ შეცვლილა“ (არაგვისპირელი 1947: 187), – ეუბნება კაცია ქალს, რომელიც უკვე სამი შვილის დედაა და რომელსაც, ნიშანდობლივია, რომ ნუნუს ნაცვლად ახლა ნინო ჰქვია, ნუნუ კი არსებობას განაგრძობს მის ქალიშვილში, რომლის მიმართაც კაცის დამოკიდებულება არ იცვლება სიმართლის გაგების შემდეგაც. „ჩემი ნუნუა, ჩემი“... აღტაცებით, უსიტყვოდ გავიძახოდი და თვალს აღარ ვაშორებდი“ (არაგვისპირელი 1947: 188). შეიძლება გვეფიქრა, ხომ არ გვაქვს აქ საქმე ჩანაცვლებასთან, ასევე ერთ-ერთ დაცვით მექანიზმთან, მაგრამ ამ მოსაზრებას ვერ დავუშვებთ. მას არსებობის უფლება ექნებოდა, რომ მწერალი ხაზს არ უსვამდეს მსგავსებას, ასაკს და სხვა იდენტურ ფიზიკურ თუ სულიერ ნიშნებს.

კაცისათვის ოცნება სინამდვილედ იქცევა, განდევნილი განცდა აბსოლუტურად ცნობიერი გახდა. სულიერი მეგობრობა აჩრდილთან გადაიზრდება ხორციელ კავშირში რეალურ პიროვნებასთან. საგულისხმოა, რომ 14 წლისაა ნათელა – ნუნუს ქალიშვილი, 14 წლისა იყო ნუნუც, როცა ის და კაცია ერთმანეთს დაშორდნენ. შეხვედრისას სწორედ ის გრძნობა გრძელდება, ის სიყვარული ახლდება, რომელიც ოდესღაც ვერ მივიდა ლოგიკურ ფინალამდე. წარმოსახვაში გადასული სინამდვილე ამოძრავდება იქედან, საიდანაც შეჩერდა, მაგრამ რეალურად სხვა ადამიანთან ერთად. „ჩემი პირველი სიყვარული“ უკანასკნელად დარჩა“ (არაგვისპირელი 1947: 188), – ქორწილში მოპატიჟებულ მეგობარს ასე განუმარტავს კაცია თავის ემოციას. კაცისა და ნუნუს შეხვედრის შემდეგ ნამდვილად დასრულდა ის გრძნობა, რომელიც თვრამეტი წელი ატარა კაციამ და გადავიდა ახალ მდგომარეობაში. თუ ბავშვობაში კაცისა შეეშინდა კიდევ წარმოსახვის დაკარგვისა და შეგნებულად მოერიდა ნუნუს ხსენებას, მოგვიანებით, შემთხვევით შეხვედრისას სულ სხვა ნეტარებას განიცდის, რადგან იგი უკვე თავისუფლდება

ოცნების ტყვეობისგან და მთლიანად უბრუნდება რეალობას. ამას იმ ფაქტორმაც შეუწყო ხელი, რომ ნათელას ფიზიკური ცვლილების გამო უკვე სხვა პიროვნებად აღიქვამს კაცია, თანაც ქალი იმასაც გულწრფელად ეუბნება, რომ საკუთარ ვაჟს მისი სახელი დაარქვა, რამაც კიდევ ერთხელ დაადასტურა პირველი გრძნობის ორმხრივობა. ამ შეხვედრამ მართლაც გააქრო ძველი განცდის კვალი და ისინი მეგობრებად აქცია. საგულისხმოა ერთ-ერთი გმირის რეპლიკაც. მან ხუმრობით ქალს ორთავიანი ნუნუ-ნათელა უწოდა. გმირის „მოლაპარაკე“ სახელი – კაცია კაციაშვილი – ვფიქრობ, მიგვანიშნებს მწერლის დამოკიდებულებას თავის პერსონაჟისადმი: მინიერ ადამიანს ასეთი რამ შესაძლებელია შეემთხვეს.

არაგვისპირელის თხზულებაში მივიღეთ სიტუაცია, როდესაც განდევნილ-მა წარსულმა ანმყოში ახალი კოლიზია არ შექმნა და ეს ძალიან უცნაური, მაგრამ მართლისმსგავსი ამბავიც, როგორც მწერალი უწოდებს, მშვიდობიანად, მეტიც ბედნიერებით დასრულდა, მაგრამ „მატრამვირებელი წარსული გამოცდილება“ ანმყოში შესაძლებელია ისეთ ვითარებასაც შეეჯახოს, როდესაც ობიექტური რეალობა თითქმის გადაულახავ წინააღმდეგობას შექმნის. ასეთი ვარიანტი გვაქვს მიხეილ ჯავახიშვილის „დამდნარ ჯაჭვი“.

მიხეილ ჯავახიშვილის „დამდნარ ჯაჭვი“ მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია. გარდა იმისა, რომ მასში შეიქმნა ე. წ. „უღირსებო კაცის“ მხატვრული სახე, რომელმაც კარგად აჩვენა მე-20 საუკუნის დასაწყისის ტრაგიკული ეპოქის არსი, ტექსტი საყურადღებოა ფსიქოლოგიური ნიაღვრებითაც.

40 წლის აპოლონ რაპოლიძეს (წითელ დირექტორს) 18 წლის მარინე შოფუ-რიძის (მემანქანე ქალის) სიყვარული 20 წლის წინანდელ გრძნობას ახსენებს, მაგრამ დასაწყისში იგი ახერხებს მართოს საკუთარი განცდები, რომელიც თავდაპირველად ფიზიკური მსგავსებითაა გამოწვეული, თუმცა იმთავითვე ღრმად იჭრება მამაკაცის სულში. „სადაც ჯურღმულში ჩაფლულ ვინმეს უცებ ავლი აეყარა და მივიწყებული დედაკაცი, ანაზდად გაცოცხლებული, თვალწინ აეჭიმა, უცნაურმა ძალამ გაჰკრა და გაჰკანრა. მაგრამ წითელმა დირექტორმა დაგეშილი ნებისყოფით უნებურად გაქექილ მოგონებას მაშინვე ისევ წააყარა დავიწყების ფერფლი“, – წერს მ. ჯავახიშვილი (ჯავახიშვილი 1992: 402).

პროზაიკოსი გვეუბნება, რომ სიყვარულმა წითელი დირექტორი ძალიან შეცვალა და გაცილებით უფრო თბილ და რბილ ადამიანად აქცია, როგორც ნაწარმოებშია აღნიშნული, მაგრამ აქ მთავარი ეს მეტამორფოზა არ არის. ჩვენთვის უმთავრესია, თანდათან როგორ აქტიურდება წარსული და ქვეცნობიერიდან როგორ გადადის იგი გმირის ცნობიერში. „საოცარია!-გუნებაში ამბობს აპოლონი. – იმასაც ესე უყვარდა გარინდება. და ძილიც. ყველაფერში იმას ჰგავს, ყველაფერში: ტანი, პირისახე, მიხვრა-მოხვრა, სიტყვა და ... ალერსიც“, – აღნიშნავს მწერალი (ჯავახიშვილი 1992: 408).

მარინესა და აპოლონის ტრაგედია იმ უნებლიე ტყუილით დაიწყო, რომლითაც ქალმა დამალა, რომ იგი თეთრგვარდიელის ქალიშვილი იყო. სიცრუეს ფარდა აეხადა მაშინ, როდესაც დაროს (დედას) ქალიშვილმა სიძე წარუდგინა. მომავალი სიძე-სიდედრი კი წარსულში დიდი სიყვარულით დაკავშირებული ადამიანები აღმოჩნდნენ. ამ ეპიზოდთან იწყება რაპოლიძისა და დაროს ისტორია. ამ ისტორიების აბსოლუტურ იდენტურობას ავტორი საინტერესო მხატვრული დეტალით

გვიჩვენებს. მ. ჯავახიშვილი ერთი და იმავე ტექსტით გადმოსცემს ინტიმურ პასაჟებს. ავტორი ჰყვება ისტორიას, რომელსაც თავისი ონლიანი ქრონოტოპი აქვს და, მიუხედავად ამისა, ამ დრო-სივრცეში აბსოლუტურად არაფერი შეცვლილა, რაზეც პედალირება აღნიშნული ხერხით ხდება. ეს არის აპოლონ რაპოლიძის ცხოვრებაში ორჯერ განმეორებული, გრძნობის გაჩენიდან ქორწინებამდე თავბრუდამხვევი, ფაქტობრივად, ერთი დიდი სიყვარულისა და ლტოლვის ამბავი.

თეთრგვარდიელი ოფიცერი შალვა შველიშვილი მხსნელად მოეველინა ქალს, რომელმაც სატრფო დიდი ხნით კატორღაში გაისტუმრა. სწორედ ამ მიზეზის გამო ვაჟმა დაროს სხვაზე ქორწინება ურჩია. ასეთ სასონარკვეთილ მდგომარეობაში დარჩენილი ქალისათვის „შალვა მალე გადაიქცა დაროს ძმად, მამად, მეგობრად და მზრუნველად“ (ჯავახიშვილი 1992: 434), რაზეც ყურადღების გამახვილება შემთხვევით როდი ხდება, რადგან, ავტორი იქვე მიაჩნებს, რომ ეს მზრუნველობა ქორწინებით დამთავრდა, მაგრამ არა სიყვარულით. უფრო მეტიც, დარო „წმინდანიური ტყულით“, როგორც ავტორი ამბობს, შეეცადა აპოლონს არასოდეს დაევიწყა, შეატყობინა, რომ მისგან შვილი შეეძინა. „ამას რომ სწერდა, ფიქრობდა: ჩემს ხსოვნას უფრო ღრმად ჩაუჭყედავ თავში და გულში მამობრივ სიყვარულსაც გავუჩენო“, – გვეუბნება მწერალი.

მარინესა და აპოლონის, შესაბამისად, დაროს ცხოვრებაც დიდი ტრაგედიით არ დასრულდებოდა, რომ რაპოლიძე ბოლშევიკური იდეოლოგიისაგან დაბრმავებულ რკინის კაცად არ ქცეულიყო. როდესაც დაროსა და აპოლონის გზები ისევ გადაიკვეთა, რაპოლიძე „უზენაესი მოვალეობით“ იმდენად იყო შეპყრობილი, რომ ის „მამის გრძნობასაც არ შესწირა“, თუმცა დაიჯერა მარინეს შვილობა (ჯავახიშვილი 1992: 443). შეიძლება გაჩნდეს ეჭვი, ხომ არ იყო ეს აპოლონის შურისძიება, მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ, რომ იგი თავად სთხოვდა დაჟინებით ქალს ქორწინებას, ამ საკითხის დასმა, ვფიქრობთ, ხელოვნური იქნება. თანაც საბედისწერო შეხვედრის დროსაც წითელი დირექტორი კვლავაც მოვალეობის გრძნობაზე აპელირებს, არ ჩანს, რომ წარსულის გამო სინდისის ქენჯნას განიცდიდეს და ქალი-საგან მხოლოდ იმის დადასტურება სურს, რომ მარინე მისი შვილი არ არის. აქ ოიდიპოსის კომპლექსის ანარეკლი აშკარად იგრძნობა, თუმცა ამ მიმართულებით თხრობა არ ვითარდება. მ. ჯავახიშვილის მიერ ადრე გამოყენებული მეტაფორები – „ყინულის ზღუდე“, „რვალის კაცი“ ჯერ კიდევ ზედმიწევნით შეესაბამება წითელ დირექტორს.

გასაკვირი არაა, რომ დარო აპოლონისაგან მარინეზე უარის თქმას მოითხოვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი მას ემუქრება სიმართლის ქალიშვილისათვის მოყოლით, რასაც კატეგორიულად ეწინააღმდეგება რაპოლიძე. ნაწარმოებში რამდენიმეჯერ შემოდის ავტორის ნილაბი. იგი ერევა თხრობაში და მიმართავს თავის გმირს. თუ ერთგან შველიშვილს აფრთხილებს, რომ დაროს გული სამუდამოდ სხვას ეკუთვნის, ბოლო შემთხვევაში აშკარად აღარ თანაუგრძნობს დაროს, პირიქით, კიცხავს კიდევ მას: „ჰოი, სასტიკო დედაკაცო! უღმობელო, დაუნდობელო დიაცო! კაპასო, შხამიანო გველო! ეს რა იარაღი იხმარე! აქედან როგორ მოუარე მოპირდაპირეს! როგორ აისხლიტოს რაპოლიძემ ეს გესლიანი ისარი? (ჯავახიშვილი 1992: 449). ეს თითქმის რიტორიკული ტექსტი კარგად აჩვენებს, რომ შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავალი არ ჩანს.

ავტორის ნილაბი საგულისხმოდ ვლინდება კიდევ ერთ ეპიზოდში. როდესაც აპოლონი მარინეს არაგულწრფელობას შეიტყობს, ავტორი ამშვიდებს მას და ქალის კეთილშობილებაში არწმუნებს. „ნუ გაუწყნრები აპოლონ შენს მარინეს, ნუ! რამდენიმე ტყუილი გითხრა, მაგრამ ამით არაფერი დაშავებულა. ეს ტყუილი იმისათვის იყო საჭირო რომ სამსახურში შემოსულიყო და ერთი ლუკმა პური ეშოვნა. ავი არაფერი ჩაუდვია გულში მარინეს და ცბიერი ბოროტი რამ საქმე არ განუზრახავს. ერთი სიყალბე ჩაიდინა. დანარჩენი წვრილმანი თავისთავად მოჰყვა იმ სიყალბეს“, – წერს ჯავახიშვილი (ჯავახიშვილი 1992: 421). სწორედ ამ გზით ის პედალირებს მოვლენათა განვითარების ფატალურ ხასიათზე.

მარინესთვის მალევე გახდა ცხადი, რომ მასაც „დედის ამბავი დაემართა“, „ბედმა თუ განგებამ თავისებურად დაატრიალა ბორბალი და მარინე ქვეშ მოიყოლა“ (ჯავახიშვილი 1992: 451). მართალია დედა, ამ შემთხვევაში, ქალის მეტოქედ იქცა, მაგრამ ეს მხოლოდ შვილის წამიერი განცდაა, გონებით ის ეთანხმება კიდევ დაროს, რომ „უნდა დაივინყოს დღევანდელი სირცხვილი... უნდა დაივინყოს აპოლონი ...“ მაგრამ მას ამის ძალა არ აღმოაჩნდა და თავი მოიკლა. ამ სტრესს საბოლოოდ ვერ გაუძლო ვერც რაპოლიძემ. მანაც „რისხვით“ დაიხალა დამბაჩა და თავი მოიკლა. ამ შემთხვევაში დავინყებულნი წარსული, განდევნილი განცდა ისეთ რეალობას შეეჯახა, რომელმაც ანმყოში დიდი ტრაგედია განაპირობა. მართალია, მიხეილ ჯავახიშვილის ნარატივის უმთავრესი პლასტი მაინც მე-20 საუკუნის დასაწყისის საბჭოთა იმპერიის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარებისა თუ მსოფლმეხველობრივი პრობლემების, იდეოლოგიით ნასაზრდოები სულიერი სიბრმავის ჩვენება იყო, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის ფსიქოლოგიური სიღრმეები, რომელთა საშუალებით უაღრესად დამაჯერებელი გახდა თითოეული გმირის პიროვნული ტრაგედია.

ამდენად ორივე ტექსტის სიუჟეტში რელიევანტურია შემდეგი ელემენტები: თითქმის იმავე ასაკში თავისი ფიზიკური მონაცემებით ახალგზრდობაში დედების იდენტური ქალიშვილები ხვდებიან იმ მამაკაცებს, რომლებიც მათს დედებზე იყვნენ გამიჯნურებულნი და რომლებმაც საგულდაგულოდ დაივინყეს საკუთარი პირველი სიყვარული, მაგრამ საბოლოოდ ვერ დაძლიეს. განდევნილი წარსული კი არაცნობიერიდან ცნობიერ გრძნობად იქცა. ფროიდის მიხედვით კი, ცნობიერის (ეგო/მე) „ფსიქოლოგიური ნაქმობა იმაში მდგომარეობს, რომ მას იგი-ში (არაცნობიერში – ნ.კ) მიმდინარე პროცესები მალალ დინამიკურ დონეზე აჰყავს (მაგალ., თავისუფლად მოძრავ ენერგიას აქცევს დაკავშირებად, როგორც ეს შეესატყვისება წინაცნობიერ მდგომარეობას). მისი კონსტრუქციული ნაქმობა იმაშია, რომ ლტოლვის მოთხოვნასა და დაკმაყოფილების მოქმედებას შორის რთავს აზროვნებას, რომელიც ანმყოში ორიენტაციის მიხედვით და ადრეული გამოყენების გზით ცდილობს მიაგნოს განზრახული საქმის შედეგს“ (ფროიდი 1995: 546).

ორივე ნაწარმოებში კარგად ჩანს როგორ იცავს თავს ფსიქიკა (ეგო-მე) მატრამირებელი წარსულისგან და ცდილობს მტკივნეულ მოგონებათა განდევნას, მაგრამ ეს მცდელობა წარუმატებლად მთავრდება. ეგოს ძალისხმევა, მოიშოროს თავიდან სუპერ-ეგოსათვის მიუღებელი განცდა, ვერ იძლევა შედეგს. განცდა ბრუნდება ხელსაყრელ შემთხვევაში და მოვლენათა განვითარებასაც ის განსაზღ-

ვრავს, თუ როგორ რეალობას შეეჯახება. სწორედ ანმყოში შექმნილმა ობიექტურმა ვითარებამ და პიროვნულ-მსოფლმხედველობრივმა შეუთავსებლობამ განაპირობა ჯავახიშვილის გმირების ტრაგედია, განსხვავებით არაგვისპირელის თხზულების პერსონაჟებისაგან.

ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა, იცნობდნენ თუ არა ავტორები ფსიქონალიზის თეორიას. შიო არაგვისპირელის შესახებ ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალები ამ კითხვის პირდაპირ პასუხს არ გვაძლევს, თუმცა საკამათო არავისთვისაა, რომ ევროპაში განათლებამიღებული ექიმი-ბეითალი ზედმინვენით კარგად იყო გარკვეული თავისი ეპოქის უმთავრეს სააზროვნო ტენდენციებში. ამის დასტური მის მხატვრულ ტექსტებში კულტივირებული მაშინდელი ვითარებისთვის საკმაოდ თამამი თემებია. რაც შეეხება, მიხეილ ჯავახიშვილს, ცნობილია, რომ იგი ზედმინვენით იცნობდა ფროიდის ფსიქონალიზის თეორიას, რაც არაჩვეულებრივი მხატვრული ოსტატობით ინტერპრეტირდა „კურდღელში“ (იხ. თ. დოიაშვილი 2014). ამის შესახებ საგულისხმო ინფორმაციას გვანდის მწერლის ჩანაწერები, რომლებშიც ერთ ამგვარ ფრაზასაც ვხვდებით: „ფროიდი და აგვისტო – აი ჯაყო“, (ჯავახიშვილი 2011:112). ყოველივე ზემო თქმულის კიდევ ერთი დადასტურებაა „დამდნარი ჟაჭვიც“.

ასეც რომ არ იყოს, გამოჩენილი ლიტერატურათმცოდნეების – რენე უელეკისა და ოსტინ უორენის აზრით, სრულებით არ არის აუცილებელი ხელოვანი ზედმინვენით ერკვეოდეს ფსიქოლოგიაში, როგორც მეცნიერების დარგში, თუმცა „ფსიქოლოგიური“ ინტუიციის წყალობით ნაწარმოების მხატვრული ღირებულება შესაძლებელია უფრო მნიშვნელოვანი, ძლიერი იყოს. მით უმეტეს, რომ ლიტერატურული გმირები, მხატვრული ტექსტები „ფსიქოლოგიური დაკვირვებები ან თეორიების ექსპოზიცია კი არ არის, არამედ – დრამატული ან მელოდრამატული ნაწარმოებები, სადაც ეფექტური სიუჟეტი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე რეალისტური ფსიქოლოგიური მოტივაცია“ (უელეკი, უორენი 2010: 129). სწორედ ეფექტური სიუჟეტით, დასამახსოვრებელი ლიტერატურული გმირებით, ღრმა ფსიქოლოგიური ნიუანსების წვდომითა და მხატვრული ოსტატობის წყალობით შეძლო მეოცე საუკუნის პირველი ნახევრის ორმა ინდიდუალური ხელწერით გამორჩეულმა ქართველმა მწერლმა ეჩვენებინა განდევნილი წარსულის მნიშვნელობა და განმსაზღვრელი როლი პიროვნების ცხოვრებაში.

დამონმბანი:

Aragvisp'ireli, Shio, *Tkhzulebata Sruli K'rebuli*, t'omi, me-2. Tbilisi: gamomtsemloba „sabh'otamts'erali“, 1947 (არაგვისპირელი შიო, *თხზულებათა სრული კრებული*. ტომი მე-2. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა მწერალი“, 1947).

Doiashvili, Teimuraz, *Erti Ist'eris Ist'oria*, Zhurnali „Chveni Mts'erloba“, № 1, 2014 (დოიაშვილი, *ერთი ისტერიის ისტორია*. ჟურნალი „ჩვენი მწერლობა“, № 1, 2014).

Limani, Hans-Mart'in, *Zigmund Proidi*. Tbilisi: gamomtsemloba „p'egasi“, 2008 (ლიმანი ჰანს-მარტინ, *ზიგმუნდ ფროიდი*. თბილისი: გამომცემლობა „პეგასი“, 2008).

Uelek'i, Rene, Uoreni Ost'in, *Lit'erat'uris Teoria*. Tbilisi: Ilias sakhelmtsipo universit'et'is gamomtsemloba, 2010 (უელეკი რენე, უორენი ოსტინ, *ლიტერატურის თეორია*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2010).

- Uznadze, Dimit'ri, *Gants 'q'obis Psikologiis Eksp'eriment'uli Sapudzvlebi*. Tbilisi: gamomtsemloba „sakartvelos matsne“, 2009 (უზნაძე, დიმიტრი, *განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები*. თბილისი: გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“, 2009).
- Proidi, Zigmund. *Psikoanalizi*. Tbilisi: gamomtsemloba „siakhle“ 1995 (ფროიდი, ზიგმუნდ. *ფსიქოანალიზი*. თბილისი: გამომცემლობა „სიახლე“, 1995).
- Zigmund Proidi da “Datsviti Mekanizmebi”, el.resursi, mis.: <http://change.ge/zigmund-freud/modziebulia> 15.02.2016 (ზიგმუნდ ფროიდი და „დაცვითი მექანიზმები“. ელ.რესურსი, მის.: <http://change.ge/zigmund-freud/> მოძიებულია 25.02.2016).
- Tsertscadze, Lali. *Proidis Khelovnebis Teoriis K'rit'ik'a*. Tbilisi: gamomtsemloba „metsniereba“, 1976 (ცერცვაძე, ლალი. *ფროიდის ხელოვნების თეორიის კრიტიკა*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1976).
- Javakhishvili, Mikheil. Sheriskhulni. *Represirebuli Kartveli Mts'erlebi*. Tkhutmet' t'omad, t'omi I. Tbilisi: gamomtsemloba „merani“, 1992 (ჯავახიშვილი, მიხეილ. *შერისხულნი. რეპრესირებული ქართველი მწერლები*. თხუთმეტ ტომად. ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „მერანი“, 1992).
- Javakhishvili, Mikheil. *Chanats'erebi Ubis Ts'ignak'ebidan*. Tbilisi: gamomtsemloba „int'elekt'i“, 2011 (ჯავახიშვილი, მიხეილ. *ჩანანერები უბის წიგნაკებიდან*. თბილისი: გამომცემლობა „ინტელექტი“, 2011).

**Nestan Kutivadze
(Georgia)**

A Banished Experience and Fiction

Summary

Key words: Psychoanalysis, Traumatizing Past, Artistic Interpretation, Aragvispireli, Javakhishvili.

The spiritual world of a man, the phenomenon of his personality, his behavior and the motives, and factors determining the behavior are manifested by means of psychology and fiction as well. Each of them has its own ways of doing it. It is no coincidence that Sigmund Freud, the greatest psychoanalyst of the 20th century, is also referred to as a good literary writer, and his creative works _ as ‘a high level literary phenomenon’ (Hans-Martin Lohmann).

As is known, the human psyche is made up of the conscious and unconscious parts. Freud argues that human behavior can be determined more by unconscious aspirations than by conscious ones. According to the structural model developed by Freud a person's psyche consists of three parts: id; ego, super-ego. Having analyzed in details the functions of each part Freud emphasized that the existing borders between them are not clearly fixed. It is important to note that a strong person can control his impulses. This is reflected in the fact that he realizes the impulses acceptable for the super-ego and demonstrates in his behaviour, while unacceptable impulses are banished to the unconscious. Repression

is considered to be ‘the basis for other defense mechanisms’. It should be noted that the defense mechanisms, including repression as one of such mechanisms, arise in a particular situation. Its nature is determined by the epoch and the cultural values that participate in the formation of the personality of every individual. A person makes a choice according to them.

One layer is of note. According to Freud, negative emotions, unwanted objective reality, information ignored due to world view, etc. are banished from consciousness to its periphery. Repression is sometimes called motivated forgetting. Using this ability people forget traumatizing past that they have experienced. In order to maintain banished experience in the unconscious ego needs constant efforts depending how strong the banished emotion is. But as a banished memory constantly strives to become conscious it manifests itself in dreams, beliefs or other forms (S. Freud).

Famous Georgian scientist Dimitri Uznadze paid much attention to Freud’s theory about the unconscious mind. D. Uznadze believed that the unconscious is represented only in an organizational form of attitude and set. A well-known psychologist also points out that conscious may become unconscious, and vice versa _ unconscious may become conscious. It should be taken into consideration that if for the various reasons the unconscious becomes conscious it immediately ‘becomes a normal conscious process’ (D. Uznadze).

In Georgian prose a number of important artistic works distinguished by the psychological profundities can be found. In this regard, Shio Aragvispireli and Mikheil Javakhishvili can be marked out. It was noted and recognized immediately in their early works and even negatively perceived in relation to some issues. I would like to focus attention on one detail, one of ‘defense mechanisms’ of the psyche which is called a banished experience and is found as a relevant element in the literary works of both authors. In this perspective Shio Aragvispireli’s novella ‘My First Love’ and Mikheil Javakhishvili’s story ‘The Melted Chain’ have the intersection points. How the unconscious layers of conscious mental experiences are determined by forgotten, banished feelings, what traces are left and what shape a person _ a literary character with certain psychological features being in the specific circumstances takes when understanding them, are well manifested in the above mentioned literary narrative.

Works about love written by Shio Aragvispireli have often become the subject of heated dispute. This is natural, because he was one of the first writers to raise extremely painful problems of that time. ‘My First Love’ is distinguished among his novellas. The author poses the problem of the uniqueness of the first feeling and solves it in his own way. The story seems somewhat artificial but it is extremely important in terms of manifesting psychic layers of the human mind.

In Aragvispireli’s work we have a situation, when a banished past did not create a new conflict in present. It’s very strange. But a real-like story, as the writer calls it, has a peaceful, and moreover, a happy end. However, ‘a traumatizing past experience’ may collide with such type of a present situation when the objective reality creates an obstacle that is almost impossible to overcome. The latter is given in ‘The Melted Chain’ by Mikheil Javakhishvili.

‘The Melted Chain’ by Mikheil Javakhishvili is an important work in many respects. It created the artistic image of ‘a dishonorable man’ that has well demonstrated the essence of the tragic era of the early 20th century. Except for this, the text is notable in terms of psychological background.

The following elements are relevant to the plot of both texts: daughters, who look almost physically identical to their mothers at the same age, meet the men who were in love with their mothers and who have thoroughly forgotten their first love, but ultimately fail to overcome it. Repressed past is transformed from the unconscious feeling into the conscious one. Both works demonstrate how the psyche (ego-I) protects itself from traumatizing past and tries to banish the painful memories but these efforts are unsuccessful. Ego’s effort to get rid of unacceptable feeling for the super-ego is fruitless. In favourable conditions the feeling returns and determines the sequence of events depending on the reality. Unlike the characters in Shio Aragvispireli’s novella the objective situation in the present and personal-ideological disagreement leads to the tragedy of Javakhishvili’s characters.

Naturally the question arises, whether the authors were aware of the theory of psychoanalysis. Available materials about Shio Aragvispireli do not give a direct answer to this question. However, it is not controversial that a very well-educated veterinary physician who got education in Europe was well-aware of the major trends of thinking of his epoch. Quite bold themes cultivated in his artistic texts can be taken as a proof. It is known that Mikheil Javakhishvili was well-acquainted with Freud’s psychoanalytic theories. They were interpreted in ‘Rabbit’ with unusual artistic mastery. The writer’s records in his pocket book provide interesting information. One of the entries reads: ‘Freud and August _ this is Jako’ (M. Javakhishvili). Yet another confirmation of the above mentioned is ‘The Melted Chain’.

Famous literary critics René Wellek and Austin Warren believe that, the writers are not necessarily required to understand psychology as a science. However, the use of ‘psychological intuition’ may attach more artistic value and importance to their works. Thanks to effective story, memorable literary heroes, the ability to deeply penetrate into psychological nuances and artistic mastery two prominent Georgian writers of the first half of the twentieth century managed to show the importance of a banished past and its defining role in a person’s life in an individual manner.